

Hanna Bazhenova*

Ukraina: 30 lat bez ZSRR

Ukraine: Thirty years without the USSR

Abstract: The collapse of the Soviet Union was a momentous event for the entire world, but it was Soviet citizens for whom it was of the greatest importance. The fall of the USSR changed the geopolitical and economic map of the world and led to the emergence of fifteen new states. An independent Ukraine has become a significant component of this new geopolitical reality. The dissolution of the USSR gave the citizens of Ukraine a chance to build a sovereign state, consistent with the national interest, the state which could independently pursue its strategic goals in the area of domestic and foreign policy. Thirty years have passed since those events, which is a long enough time period to analyse changes made and to define how Ukraine has taken advantage of its historic opportunity. This paper examines the political and economic transformation of Ukraine, as well as the evolution of its foreign policy. The article also questions whether it is appropriate to compare the post-communist development of Ukraine to certain Central European countries. It also highlights the current attitude of the Ukrainian society towards the collapse of the USSR and to the Soviet past of this country.

Keywords: USSR, Ukraine, Central Eastern Europe, dissolution, independence, transformation, economy, domestic policy, foreign policy, geopolitical course

Streszczenie: Upadek Związku Radzieckiego był doniosłym wydarzeniem dla całego świata, największe jednak znaczenie miał on dla obywateli tego kraju. W wyniku rozpadu ZSRR nastąpiły zmiany geopolitycznej i gospodarczej mapy świata, a także powstało piętnaście nowych państw. Ważnym składnikiem nowej rzeczywistości geopolitycznej została niepodległa Ukraina. Zakończenie istnienia ZSRR dało obywatelom Ukrainy szansę na budowę suwerennego, zgodnego z interesem narodowym państwa, które w sposób niezależny mogło realizować swoje strategiczne cele w obszarze polityki wewnętrznej i zagranicznej. Upłynęło już trzydzieści lat od tych wydarzeń, co stanowi wystarczająco duży przedział czasowy, by przeanalizować efekty dokonanych przemian i spojrzeć, jak Ukraina skorzystała ze swojej historycznej szansy. W niniejszym artykule przebadano polityczną i gospodarczą transformację Ukrainy, a także zmiany w zakresie jej polityki zagranicznej. Zostały również w nim przedstawione problemy zastosowania podejścia porównawczego w trakcie analizy przemian ustrojowych niepodległej Ukrainy i innych krajów

* Hanna Bazhenova – dr, Instytut Europy Środkowej, Polska, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1724-7213>, e-mail: bagenovaa@gmail.com.

Europy Środkowej. Naświetlono też stosunek współczesnego społeczeństwa ukraińskiego do rozpadu ZSRR i radzieckiej przeszłości tego państwa.

Słowa kluczowe: ZSRR, Ukraina, Europa Środkowo-Wschodnia, rozpad, niepodległość, transformacja, gospodarka, polityka wewnętrzna, polityka zagraniczna, kurs geopolityczny

Wstęp

Rozpad Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich stanowił jedną z największych zmian, jakie zaszły na politycznej mapie Europy w XX w. Utworzenie na jego obszarze piętnastu niepodległych państw zapoczątkowało ukształtowanie się nowej rzeczywistości politycznej i społeczno-ekonomicznej, a także spowodowało wprowadzenie nowych zasad zarządzania i gospodarowania. Upadek ZSRR wywarł ponadto znaczący wpływ na rozwój współczesnego systemu stosunków międzynarodowych. Doprowadził do zaniku dotychczasowego świata dwubiegunowego. Na kolejne dziesięciolecia Stany Zjednoczone przejęły pozycję jednoosobowego lidera na arenie międzynarodowej. Obecnie jednak obserwujemy próby zbudowania świata wielobiegunowego, co w konsekwencji zmienia układ sił i wzajemne relacje światowych mocarstw.

Upłynęło już trzydzieści lat od momentu rozwiązania państwa radzieckiego i utworzenia niepodległej Ukrainy. Był to okres dość napięty z punktu widzenia zmian, które zaszły w tym państwie oraz w jego pozycji na arenie międzynarodowej. Niniejsze opracowanie ma stanowić próbę odpowiedzi na pytanie: Co osiągnęła Ukraina w ciągu trzech ostatnich dekad pod względem politycznym i społeczno-ekonomicznym oraz w stosunkach z innymi państwami? W tym celu przeprowadzono analizę transformacji politycznej i gospodarczej Ukrainy, a także zmian w zakresie jej polityki zagranicznej. W artykule naświetlono również problemy, które nieuchronnie pojawiają się przy porównaniu dziejów niepodległej Ukrainy z innymi krajami Europy Środkowej. Ponadto przedstawiono postawę współczesnego społeczeństwa ukraińskiego do kwestii rozpadu ZSRR oraz do radzieckiego okresu dziejów tego państwa.

1. Ukraina odzyskuje niepodległość

1. Rozpad ZSRR rozpoczął się w drugiej połowie lat 80. XX w. wraz z początkiem *perestrojki* na tle narastających problemów gospodar-

czych, ideologicznych oraz w dziedzinie polityki wewnętrznej i zagranicznej. Przejawiało się to przede wszystkim w dążeniu republik związkowych do większej niezależności państwowej i ekonomicznej od Moskwy. W latach 1989-1991 odbyła się tak zwana „parada suwerenności”, podczas której wszystkie republiki związkowe oraz wiele republik autonomicznych przyjęły Deklarację o suwerenności. Dnia 12 czerwca 1990 r. Rosyjska Federacyjna Socjalistyczna Republika Radziecka również ogłosiła swoją suwerenność w ramach Związku Radzieckiego, ustanawiając pierwszeństwo Konstytucji RFSRR nad prawodawstwem związkowym. Od tego momentu władze ogólnozwiązkowe zaczęły tracić kontrolę nad państwem, a „parada suwerenności” się nasiliła.

Dnia 16 lipca 1990 r. Rada Najwyższa Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej przyjęła Deklarację o suwerenności państwowej Ukrainy. W wyniku ogólnokrymskiego referendum przeprowadzonego 20 stycznia 1991 r. Krymowi przywrócono autonomię w ramach Ukraińskiej SRR¹. Po niepowodzeniu puczu sierpniowego w Moskwie 24 sierpnia 1991 r. Rada Najwyższa Ukraińskiej SRR przyjęła Akt Ogłoszenia Niepodległości Ukrainy oraz uchwałę „W sprawie Ogłoszenia Niepodległości Ukrainy”. Akt ten został przyjęty 1 grudnia 1991 r. w ogólnoukraińskim referendum, w którym za niepodległością opowiedziało się 90,32% obywateli, przy frekwencji 84,18%².

Następujące trzy dokumenty stanowiły formalną podstawę prawną wygaśnięcia istnienia ZSRR: porozumienie białowieskie, protokół do tego porozumienia oraz deklaracja z Ałma Aty. Dnia 8 grudnia 1991 r. przywódcy RFSRR – Borys Jelcyn, Ukrainy – Leonid Krawczuk, i Białorusi – Stanisław Szuszkiewicz podpisali w Puszczy Białowieskiej porozumienie o utworzeniu Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP), które stwierdzało zakończenie istnienia ZSRR jako podmiotu prawa międzynarodowego i rzeczywistości geopolitycznej. W dniu 10 grudnia dokument ten został ratyfikowany przez Rady Najwyższe Ukrainy i Białorusi. Rosyjski parlament przyjął analogiczny akt 12 grudnia. De-

1 Krymska Autonomiczna SRR jako część Rosyjskiej FSRR istniała od 1921 r. W 1945 r. została ona przekształcona w obwód krymski, który w 1954 r. przyłączono do Ukraińskiej SRR.

2 *25 років незалежності: нариси історії творення нації та держави*, Г.В. Боряк (кер. авт. кол.), В.В. Головка (координатор проекту) et al., Київ 2016 [*25 rokov nezalezhnosti: narysy istorii tvorennya natsii ta derzhavy*, H.V. Boriak (ker. avt. kol.), V.V. Holovko (koordynator projektu) et al., Kyiv 2016], s. 135.

klaracja z Alma Aty, podpisana 21 grudnia 1991 r. przez przywódców jedenastu byłych republik związkowych, potwierdziła porozumienie białowieskie i określiła główne cele i zasady WNP. W dniu 25 grudnia 1991 r. Michaił Gorbaczow złożył rezygnację z urzędu prezydenta ZSRR, a następnego dnia Rada Republik Rady Najwyższej ZSRR przyjęła deklarację o samorozwiązaniu Związku Radzieckiego³.

Rozpad jednolitego niegdyś państwa odbył się stosunkowo pokojowo. Artykuł 72 Konstytucji ZSRR omawiał prawo republik związkowych do samookreślenia, dlatego ich wyjście ze składu ZSRR było postrzegane przez elitę polityczną jako realizacja wspomnianej normy konstytucyjnej. Warto jednak zaznaczyć, że po objęciu urzędu prezydenta Rosji przez Władimira Putina stosunek władzy do rozpadu ZSRR stawał się coraz bardziej negatywny. Obecnie umocniła się tam opinia wyrażona przez W. Putina w 2005 r., że upadek ZSRR jest „największą katastrofą geopolityczną XX wieku”⁴. W kręgu rosyjskich ekspertów i elity rządzącej zaczęło dominować przekonanie o zdradzie Michaiła Gorbaczowa i kierownictwa Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, ich niskich kwalifikacjach w zarządzaniu państwem, a także niegodziwych naciskach zewnętrznych, które przyczyniły się do rozpadu ZSRR. Natomiast o roli kryzysu systemowego w upadku ZSRR wspomniano w przestrzeni publicznej coraz rzadziej.

2. Problemy podejścia porównawczego

Analizując historię niepodległej Ukrainy, naukowcy i eksperci często używają porównań z krajami Europy Środkowej, a w szczególności z Polską. Jako przykład przedstawia się ich sukcesy w przezwyciężaniu komunistycznej przeszłości, tworzeniu systemu demokratycznych instytucji politycznych i budowaniu gospodarki rynkowej na wzór zachodni⁵. Na pierwszy rzut oka takie porównanie wydaje się dość

3 H. Bazhenova, *A Chronology of Key Events in the History of Post-Soviet states (1989-2014)*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe”, vol. 12, 2014, no. 4, s. 93-125. Zob. S. Plokhy, *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*, New York 2014.

4 „Послание Федеральному Собранию Российской Федерации”, *Президент России* [„Posłanie Federal'nomu Sobraniuu Rossijskoj Federatsyi”, *Prezident Rossii*], 25.04.2005, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931> [30.08.2021].

5 *Np. 25 lat traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy – próba bilansu. Materiały III Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego (11-*

sensowne i logiczne. Niemniej jednak jest ono w pewnym stopniu ograniczone, gdyż nie uwzględnia różnicy w pozycjach wyjściowych państw (m.in. brak przynależności do ZSRR) oraz innych czynników, które komplikowały transformację Ukrainy. Wśród tych czynników należy przede wszystkim wymienić następujące:

1. Ukraina nie miała długotrwałej historycznej tradycji niepodległościowej, dlatego po rozpadzie ZSRR państwo stanęło przed problemami kształtowania tożsamości narodowej i wyboru cywilizacyjnego.

2. Większość terytorium Ukrainy znajdowała się pod rządami radzieckimi o 25 lat dłużej niż państwa Europy Środkowej, które weszły do radzieckiej strefy wpływu po 1945 r. W konsekwencji oddziaływanie radzieckiej przeszłości na politykę, gospodarkę i kulturę na tym terenie jest znacznie głębsze.

3. Niepowodzenie rządów niepodległej Ukrainy w przeprowadzeniu gruntownych reform doprowadziło do koncentracji głównego bogactwa kraju – zasobów naturalnych, zakładów, fabryk i częściowo ziemi – w rękach nielicznej grupy osób blisko związanych z władzami centralnymi i lokalnymi.

4. Państwom Europy Środkowej udało się szybciej przejść od socjalistycznego modelu gospodarczego do efektywnej gospodarki rynkowej przede wszystkim dlatego, że większość z nich miała bardziej rozwinięty prywatny sektor produkcji rolnej. Gospodarka ukraińska była natomiast w większym stopniu zależna od systemu radzieckiego, a była nomenklatura, która przejęła władzę w latach 90., albo nie wykazywała zainteresowania reorientacją tego systemu, albo nie uważała takiego posunięcia za możliwe. Nowa ukraińska klasa polityczna czuła się komfortowo w nieco zmodyfikowanym systemie radzieckim z dodatkiem oligarchii i neofeudalizmu. Jednocześnie przedstawiciele elity politycznej, którzy mieli alternatywne zdanie, zostali wyeliminowani z życia politycznego lub fizycznie unicestwieni.

5. Rozpoczynając głęboką transformację strukturalną, większość państw Europy Środkowej zgłaszała swój akces początkowo do ówczesnej Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, a od 1993 r. Unii Euro-

12 maja 2017, Olsztyn), Львів–Olsztyn 2017; N. Rudakiewicz, *Demokratyczna transformacja w Polsce i na Ukrainie w świetle współczesnej tranzytologii: analiza porównawcza*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, t. 25, 2019, s. 35-66.

pejskiej. Natomiast Ukraina nigdy nie miała – i również w najbliższej przyszłości nie ma – realnych szans na członkostwo w UE.

6. Wielkość bezpośrednich inwestycji zagranicznych w ukraińskiej gospodarce od momentu uzyskania niepodległości była znacznie niższa niż w państwach Europy Środkowej. Od 1991 do początku 2021 r. łączna kwota skumulowanych bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Ukrainie wyniosła 49 mld USD⁶. Ponadto zaciągnięte na realizację projektów rozwoju gospodarczego i społecznego kredyty zagraniczne często były wykorzystywane nieefektywnie.

7. W przeciwieństwie do większości państw Europy Środkowej i Wschodniej Ukrainie trudno było ustalić transparentne zasady „gry politycznej” i konstruktywnego współdziałania różnych sił politycznych. Częsta zmiana systemu wyborczego, a także niejasny podział władzy między parlamentem a prezydentem doprowadzały do słabej instytucjonalizacji systemu partyjnego oraz do ciągłych konfliktów w środowisku elity politycznej⁷. Wszystkie wymienione czynniki utrudniały kształtowanie stabilnego rdzenia politycznego i odwracały uwagę od wypracowania skutecznej średniookresowej i długookresowej strategii rozwoju państwa⁸.

6. Українська правда, „Обсяг іноземних інвестицій в Україну досяг майже 50 мільярдів доларів – експерт” [Ukrains'ka pravda, „Obsiah inozemnykh investytsii v Ukrainu dosiah maizhe 50 mil'iardiv dolariv – ekspert”], 17.01.2021, <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/17/670069/> [2.05.2021].
7. Pierwsze wybory parlamentarne w 1994 r. na Ukrainie odbyły się według ordynacji większościowej, drugie (1998 r.) i trzecie (2002 r.) – według ordynacji mieszanej, w czwartych (2006 r.) i piątych (2007 r.) obowiązywała ordynacja proporcjonalna, natomiast w latach 2012, 2014 i 2019 wybory znów zostały przeprowadzone według ordynacji mieszanej. Zob. W. Sokół, *Polityka reform wyborczych na Ukrainie w latach 1990-2014*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2015, nr 1 (2), s. 71-91; P. Pietnoczka, *Próby reformy systemu wyborczego do Rady Najwyższej Ukrainy w okresie przypadającym po Euromajdanie*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2019, nr 1, s. 73-94.
8. Д. Лаф, И. Солоненко, *Способна ли Украина на прорыв в реформах?* [D. Laf, I. Solonenko, *Sposobna li Ukraina na proryv v reformakh?*], London 2016, s. 4-5; С. Пирожков, Н. Хамітов, *Цивілізаційна суб'єктність України: від потенції до нового світогляду і буття людини*, Київ 2020 [S. Pyrozhkov, N. Khamitov, *Tsyvilizatsiina sub'iektnist' Ukrainy: vid potentsii do novoho svitohliadu i buttia liudyny*, Kyiv 2020], s. 26; ZN,UA, „Ліберальні реформи в епоху неофеодалізму” [ZN,UA, „Liberal'ni reformy v epokhu neofeodalizmu”], 11.06.2020, https://zn.ua/ukr/internal/liberalni-reformi-v-epokhu-neofeodalizmu-350589_.html [28.04.2021]; N. Rudakiewicz, *Demokratyczna transformacja w Polsce...*, s. 35-66; *Transformacja systemu politycznego Ukrainy (1991-2016)*, [w:] K. Jędraszczyk et al., *Społeczeństwo i kultura Ukrainy. Ćwierćwiecze przemian (1991-2016)*, red. K. Jędraszczyk, Gniezno 2016, s. 11-13.

3. Transformacja polityczna

Ukraina jest przykładem państwa, w którym w historycznie krótkim okresie stworzono zasadniczo nowe instytucje władzy, zapewniono proces wyborczy i zaprowadzono pluralistyczny model polityczny. Przez lata niepodległości w kraju ukształtowało się społeczeństwo obywatelskie, które odegrało znaczącą rolę w ograniczaniu autorytaryzmu w 2004 i 2014 r. Na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat na Ukrainie zmieniło się sześciu prezydentów: Leonid Krawczuk (1991-1994), Leonid Kuczma (1994-2005), Wiktor Juszczenko (2005-2010), Wiktor Janukowycz (2010-2014), Petro Poroszenko (2014-2019) i Wołodymyr Zełenski (od 2019 r.), dziewięć składów Rady Najwyższej, dwadzieścia dwa rządy, a także siedem razy przeprowadzono wybory samorządowe. Państwo przeżyło najgłębsze kryzysy systemowe w 2004 („pomarańczowa rewolucja”) i w 2014 r. („rewolucja godności”) oraz całkowitą transformację kursu polityki wewnętrznej i zagranicznej.

Rozwój niepodległej Ukrainy można warunkowo podzielić na trzy okresy: 1) grudzień 1991 – czerwiec 1996 r.; 2) czerwiec 1996 – luty 2014 r.; 3) luty 2014 – do chwili obecnej. W pierwszym etapie nastąpiło ukształtowanie się tych instytucji władzy państwowej, których funkcje wcześniej sprawowały władze i administracja ZSRR. Jednocześnie odbywało się tworzenie bazy normatywno-prawnej, która formalizowała istnienie niepodległej Ukrainy od strony prawnej. Najważniejszym wydarzeniem tego okresu było uchwalenie 28 czerwca 1996 r. Konstytucji, według której Ukraina została ogłoszona suwerennym i niezależnym, demokratycznym państwem prawa z prezydencko-parlamentarnym systemem rządów. Według zawartych w niej prerogatyw prezydent posiadał dużą kontrolę nad władzą wykonawczą, w tym premierem, rządem i szefami administracji terenowych. Rada Najwyższa natomiast zachowała wysoki poziom niezależności i miała wraz z prezydentem zrównoważony wpływ na system sądownictwa.

Drugi okres charakteryzował się intensyfikacją dążeń opozycyjnych partii politycznych do redystrybucji władzy między prezydentem, premierem i parlamentem, a także znacznym zaostrzeniem wewnętrznej walki politycznej. Konfrontacja ta doprowadziła do tego, że 8 grudnia 2004 r. Rada Najwyższa z inicjatywy prezydenta L. Kuczmy przyjęła Ustawę o wprowadzeniu zmian do Konstytucji Ukrainy, zgodnie z którą od 2006 r. Ukraina została republiką parlamentarno-prezydencką.

W ten sposób wpływ głowy państwa na wewnętrzną i zagraniczną politykę Ukrainy został ograniczony, a władzy ustawodawczej nadano większe pełnomocnictwa, m.in. koalicja parlamentarna otrzymała kontrolę nad gabinetem. Mimo uchwalenia tego dokumentu prezydent W. Juszczenko w latach 2006-2009 niejednokrotnie próbował poszerzyć swoje uprawnienia, jednak sprzeciw parlamentu i rządu nie pozwolił mu osiągnąć tego celu. Dopiero za prezydentury W. Janukowycza Sąd Konstytucyjny Ukrainy przywrócił redakcję Konstytucji z 1996 r. i tym samym ponownie zaprowadził system prezydencko-parlamentarny.

Trzeci etap charakteryzował się głębokim kryzysem systemowym i kolejną rewizją stosunków prezydenta z parlamentem. Jedną z pierwszych decyzji Rady Najwyższej po ucieczce prezydenta W. Janukowycza w lutym 2014 r. dotyczyła kolejnej zmiany systemu rządów z prezydencko-parlamentarnego na parlamentarno-prezydencki. W rzeczywistości jednak realna władza P. Poroszenki w czasie jego kadencji wykroczyła daleko poza konstytucyjne granice⁹. Działania w tym kierunku obserwuje się również za rządów obecnego prezydenta W. Zełenskigo. We wrześniu 2019 r. proprezydencka większość w Radzie Najwyższej przyjęła poprawki do Konstytucji zmniejszające immunitet parlamentarny oraz ustawę o impeachmentie prezydenta, według której *de facto* nie podlega on orzecznictwu sądów¹⁰.

Wraz z rozpadem ZSRR Ukraina, podobnie jak inne nowo utworzone niepodległe państwa, zrezygnowała z komunizmu jako ideolo-

9 H. Bazhenova, *Liberal Democracy vs. Autocracy: The Case of Ukraine*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe”, vol. 16, 2018, no. 5, s. 15-38.

10 В.Н. Бабенко, *Українська державність: испытание историей и политикой*, „Россия и современный мир” 2014, № 4 (85) [V.N. Babenko, *Ukrainskaia gosudarstvennost': ispytanie istoriei i politikoï*, „Rossiia i sovremennii mir” 2014, nr 4 (85)], s. 102-106; М. Минаков, *Столетие украинской политической системы*, „Новое литературное обозрение” 2020, № 1 (129) [M. Minakov, *Stoletie ukrainskoï politicheskoiï sistemy*, „Novoe literaturnoe obozrenie” 2020, nr 1 (129)], s. 161-179; Ф. Рудич, *Президенти сучасної України*, „Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України” 2017, вип. 3 (89) [F. Rudych, *Prezydenty suchasnoï Ukrainy*, „Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy” 2017, vyp. 3 (89)], s. 5-24; *Transformacja systemu politycznego Ukrainy (1991-2016)*..., s. 11-27; P. Pietnoczka, *Ewolucja pozycji ustrojowej instytucji prezydenta na Ukrainie*, „Studia Politologiczne”, t. 47, 2018, s. 220-238. Zob. Ю. В. Мацієвський, *У пастці гібридності: зигзагу трансформації політичного режиму в Україні (1991-2014)*, Чернівці 2016 [Ju.V. Matsievs'kyi, *U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychnoho rezhymu v Ukraini (1991-2014)*, Chernivtsi 2016].

gii państwowej. Artykuł 15 Konstytucji głosi, że żadna ideologia nie może być uznana przez Ukrainę za obowiązującą. Należy podkreślić, że przed 2014 r. w kraju nie doszło do całkowitej dekomunizacji życia politycznego i publicznego. Komunistyczna Partia Ukrainy miała własną frakcję parlamentarną w Radzie Najwyższej i wyborców we wschodniej części Ukrainy. Po wydarzeniach 2014 r. i dojściu do władzy sił demokratycznych ukraiński nacjonalizm stał się w istocie ideologią państwową. W kraju przeprowadzono radykalną dekomunizację przestrzeni publicznej, podczas której rozebrano ponad 2500 pomników przywódców radzieckich i zmieniono nazwy wielu miejscowości i obiektów toponimicznych. Zakazano również działalności Komunistycznej Partii Ukrainy, ograniczono używanie języka rosyjskiego w życiu publicznym (nie tylko organy władzy państwowej, ale także wszystkie instytucje publiczne mają obowiązek posługiwania się językiem ukraińskim), odebrano niektóre prawa mniejszościom narodowym, ograniczono wolność słowa. Państwo zdecydowanie interweniowało w życie religijne, a także wspierało dyskurs ukierunkowany na gloryfikowanie OUN-UPA¹¹. W okresie rządów P. Poroszenki tłumiono spontaniczne protesty społeczne, m.in. przeciwko znacznemu podwyższeniu opłat za usługi mieszkaniowe i komunalne, oraz wszelkie akcje polityczne. Jednak niedługo ze względu na niepowodzenia społeczno-gospodarcze i trwający konflikt zbrojny na Donbasie prezydent P. Poroszenko i partie prawicowe stracili zaufanie obywateli.

Po zwycięstwie W. Zełenskigo w wyborach prezydenckich w 2019 r., a nieco później w wyborach parlamentarnych proprezydenckiej partii Sługa Narodu, władza na Ukrainie została zresetowana i scenę polityczną zmonopolizowała siła o ukierunkowaniu centrowym. Siły narodowo-patriotyczne z byłym prezydentem P. Poroszenką na czele przeszły do opozycji. Lewicową część opozycji tworzy prorosyjska Opozycyjna Platforma – Za Życie Jurija Bojki i partia Batkiwszczyna Julii Tymoszenko. W końcu sierpnia 2019 r. powołano rząd reformatorów Ołeksija Honczaruka, który po niepowodzeniach ekonomicznych w marcu 2020 r. został zastąpiony przez rząd Denysa Szmyhala.

11 Zob. Г. Касьянов, *Past continuous: Історична політика 1980-х–2000-х. Україна та сусіди*, Київ 2018 [H. Kas'ianov, *Past continuous: Istorychna polityka 1980-kh–2000-kh. Ukraïna ta susydy*, Kyiv 2018].

W trakcie ostatnich dwóch lat podjęto starania mające na celu ustabilizowanie sytuacji w strefie konfliktu zbrojnego na Donbasie, próbowano również załagodzić ostre sprzeczności, które destabilizowały sytuację społeczno-polityczną w państwie. W głównych kwestiach polityki wewnętrznej i zagranicznej utrzymywano kurs przyjęty przez poprzednią ekipę rządzącą, m.in. w sprawach związanych z ukraiinizacją ludności i ograniczeniem używania języka rosyjskiego w strefie życia publicznego¹².

Od chwili ogłoszenia niepodległości Ukrainy wszystkie siły polityczne, które dochodziły do władzy, deklarowały, że w państwie zapanowała rzeczywista wolność i demokracja. Oczywiście jest jednak, że wraz z upadkiem komunizmu na Ukrainie nigdy nie ukształtowała się prawdziwa demokracja i państwo prawa, chociaż poczyniono pewne pozytywne ruchy w tym kierunku. Według wskaźnika demokracji, opracowanego przez brytyjskie centrum *The Economist Intelligence Unit*, Ukraina w latach 2014-2020 awansowała z 92 na 79 miejsce wśród 167 krajów. Z wynikiem 5,81 na 10 Ukraina w tym rankingu należy do grupy państw z tzw. reżimem hybrydowym. W tej samej grupie znalazła się także Mołdawia, która zajęła 83 miejsce. Dla porównania, Rosję (124 miejsce) i Białoruś (148 miejsce) sklasyfikowano jako kraje o reżimach autorytarnych, podczas gdy Słowacja (47), Polska (50), Węgry (55) i Rumunia (62) zostały określone jako państwa o „niedoskonałej” demokracji¹³.

4. Transformacja gospodarcza

Do czasu rozpadu ZSRR Ukraina była drugą po Rosyjskiej FSRR najsilniejszą pod względem gospodarczym i demograficznym republiką związkową, którą zamieszkiwało 52 mln osób. W 1991 r. udział przemysłu w jej strukturze PKB wynosił ponad 42%. Ukraińska SRR była jednym z głównych producentów sprzętu energetycznego i meta-

12 H. Bazhenova, *Rok prezydentury Wołodymyra Zełenskiego. Raport o stanie państwa*, Lublin 2020, s. 21-26, 90-96. Zob. S. Kudelia, G. Kasianov, *Ukraine's Political Development after Independence*, [w:] *From "The Ukraine" to Ukraine: A Contemporary History, 1991-2021*, Stuttgart 2021, s. 9-52.

13 Слово і Діло, „Як змінювалося місце України у ключових рейтингах демократії за сім років” [Slovo i Dilo, „Jak zminiuwalosia mistse Ukraïny u ključovykh reïtynhakh demokratii za sim rokov”], 12.02.2021, <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/12/infografika/polityka/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-ključovyx-rejtynhax-demokratiji-sim-rokiv> [18.04.2021].

lurgicznego, przyrządów precyzyjnych, maszyn rolniczych i wagonów kolejowych, a w niektórych gałęziach przemysłu była praktycznie monopolistą. W strukturze gospodarki istotną rolę odgrywał także przemysł wydobywczy i chemiczny oraz kompleks militarno-przemysłowy. Funkcjonowały takie przedsiębiorstwa jak Jużmasz, Motor Sicz, Antonow, Okean, Turboatom, Arsenał, KrAZ i wiele innych. Światową sławą cieszyły się Instytut Spawania Elektrycznego im. Jewgenija Patona i Instytut Cybernetyki im. Wiktora Głuszkowa, a także medyczne szkoły Władimira Filatowa i Nikołaja Amosowa.

Rozpad ZSRR zapoczątkował okres poważnych przemian ekonomicznych, społecznych i demograficznych. W latach niepodległości Ukraina z powodów naturalnych oraz przez emigrację straciła ponad jedną piątą swojej ludności i obecnie liczba jej mieszkańców wynosi 41,4 mln osób¹⁴. Procesy transformacji rynkowej na Ukrainie przebiegały w warunkach przejścia od socjalistycznego systemu gospodarczego do rynkowo-demokratycznego. Głównymi kierunkami transformacji ekonomicznej była reforma stosunków majątkowych poprzez odpaństwowienie i prywatyzację, ustanowienie pluralizmu form własności i zarządzania, rozwój otoczenia konkurencyjnego i przejście do stosunków rynkowych¹⁵. Negatywny wpływ na kształtowanie relacji rynkowych na Ukrainie wywarła niestabilność gospodarcza, wysoka inflacja, hiperinflacja – ponad 10 tys.%, duże bezrobocie, kryzys finansów publicznych, wzrastający deficyt budżetu państwa, odpływ kapitału krajowego za granicę, naturalizacja wymiany (transakcje barterowe), dewaluacja pieniądza narodowego (rubla ukraińskiego), deficyt bilansu płatniczego, pojawienie się ujemnego salda handlowego itd.

Wszystkie te sytuacje wymagały od państwa zastosowania szerokiego spektrum środków specjalnych, które zapewniłyby korzystne warunki kształtowania się rynku krajowego oraz stosunków rynkowych.

14 Державна служба статистики України, *Про соціально-економічне становище України за січень – червень 2021 року*, ред. І. Є. Вернер, Київ 2021 [Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, *Pro sotsial'no-ekonomichne stanovyshche Ukrainy za sichen' – cherven' 2021 roku*, red. I. Ie. Verner, Kyiv 2021], s. 4.

15 „Основні напрями економічної політики України в умовах незалежності”, Постанова Верховної Ради України від 25.10.1991 № 1698-XII, *Верховна Рада України, Законодавство України* [„Osnovni napriamy ekonomichnoï polityky Ukrainy v umovakh nezalezhnosti”, Postanova Verkhovnoï Rady Ukrainy vid 25.10.1991 nr 1698-XII, *Verkhovna Rada Ukrainy, Zakonodavstvo Ukrainy*], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698a-12> [30.04.2021].

Ważnym czynnikiem stabilizacji finansowej była przeprowadzona we wrześniu 1996 r. reforma monetarna, w wyniku której do obiegu została dopuszczona pełnoprawna waluta narodowa – hrywna¹⁶.

Jednak po odzyskaniu niepodległości Ukraina musiała nie tylko budować niezależną politykę finansowo-gospodarczą, ale także aktywnie rozwijać równoprawną współpracę ekonomiczną z innymi państwami. Od początku lat 90. do 2015 r. głównym partnerem handlowym Ukrainy była Federacja Rosyjska. Jednak udział jej w strukturze handlu ukraińskiego zmniejszył się w tym okresie z 45% do 20%. Wkrótce po Euromajdanie i związanej z nim zmianie kierunku rozwoju gospodarczego Ukrainy, głównym jej partnerem stały się państwa UE. Udział strefy euro w strukturze handlowej Ukrainy wzrósł z 15% na początku lat 90. do 26% w 2019 r., podczas gdy udział Rosji spadł do zaledwie 9% w 2019 r.

Jednocześnie, jeśli przyjrzeć się wolumenowi obrotu towarowego z poszczególnymi państwami, to okazuje się, że spośród wszystkich państw Rosja pozostawała największym partnerem handlowym Ukrainy aż do 2018 r. Dopiero w 2019 r. miejsce Rosji zajęły Chiny pod względem wartości obrotów towarowych. W latach 1996-2019 udział Chin w handlu międzynarodowym z Ukrainą wzrósł z 3% do 12%, co jest zgodne z globalnymi trendami umacniania się pozycji tego państwa na arenie światowej¹⁷.

Mimo znacznego potencjału gospodarczego Ukraina od 1991 r. znajduje się w stanie permanentnego kryzysu społeczno-gospodarczego. Chociaż PKB państwa nieco wzrósł w wartościach bezwzględnych, porównanie z krajami sąsiednimi przedstawia nieco inny obraz. Według Banku Światowego w 1991 r. PKB Ukrainy w cenach bieżących wyniósł 77,5 mld USD, a w 2020 r. – 155,6 mld USD¹⁸. Natomiast w tym samym czasie PKB Polski wzrósł siedmiokrotnie: z 85,5 mld USD do 594,2 mld

16 25 років незалежності... [25 rokov nezalezhnosti...], s. 105-115.

17 Вокс Україна, „Хто має більший економічний вплив на Україну: США, Європа, Росія чи Китай?“, *Економіка* [Voks Ukraïna, „Khto maïe bil'shyi ekonomichnyi vplyv na Ukraïnu: SSHa, levropa, Rosiia chy Kytai?“, *Економіка*] 9.03.2021, <https://voxukraine.org/hto-maye-bilshij-ekonomichnij-vplyv-na-ukrayinu-ssha-yevropa-rosiya-chi-kitaj/> [2.05.2021]. Zob. P. Furgacz, *The Russian-Ukrainian Economic War*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2015, nr 2 (5), s. 115-130.

18 The World Bank, „GDP (current US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA> [3.09.2021].

USD¹⁹. PKB per capita w latach 1991-2019 na Ukrainie zwiększył się z 1490 do 3727 USD, tj. o 2,5 raza. Jeśli porównamy byłe republiki radzieckie, to dziś pod względem PKB na mieszkańca Ukraina znajduje się w tej samej grupie co Mołdawia (4551 USD) i Azja Środkowa²⁰.

Miarą gospodarki są nie tylko ceny bieżące, ale także stałe ceny z konkretnego roku, co pozwala lepiej przeanalizować realną dynamikę zmian, a jednocześnie nie uwzględniać czynnika deprecjacji pieniądza. Jeśli liczyć w cenach stałych z 2010 r., to okazuje się, że Ukraina jest niemal jedynym państwem w przestrzeni poradzieckiej, które przez trzydzieści lat niepodległości nie osiągnęło gospodarczego poziomu z przełomu lat 80.-90. XX w. Według Banku Światowego jej gospodarka skurczyła się *de facto* o jedną trzecią – z 188,5 mld USD w 1991 r. do 130,1 mld USD w 2020 r.²¹ W roku uzyskania niepodległości PKB Ukrainy per capita w stałych dolarach amerykańskich z 2010 r. wynosił 3624 USD. W roku 2019 ten sam wskaźnik spadł do 3225 USD, czyli o ok. 11%. Jednocześnie najwyższa wartość PKB per capita w okresie niepodległości została osiągnięta w 2008 r. i wynosiła 3322 USD²².

W okresie od 1991 do 2021 r. gospodarka ukraińska rozwijała się nieliniowo. W latach 1989-1999 PKB państwa spadł o 61,6%. Od 2000 r. do początku światowego kryzysu finansowego i gospodarczego w latach 2008-2009 tempo wzrostu ukraińskiego PKB wynosiło średnio ok. 7,5% rocznie. W latach 2010-2011 wzrost gospodarczy utrzymywał się w granicach 4,7%, a w 2012 r. zatrzymał się na poziomie 0,2%. Ogromnym ciosem dla ukraińskiej gospodarki był przedłużający się konflikt we wschodniej części kraju i oderwanie Krymu od terytorium państwa. Łączny spadek PKB Ukrainy w ciągu następnych trzech lat wyniósł 16,4%. Wzrost ekonomiczny nastąpił ponownie dopiero w latach 2016-2019, osiągając średnio 2,8% rocznie. Natomiast w 2020 r. realny

19 The World Bank, „GDP (current US\$) – Poland”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=PL> [3.09.2021].

20 The World Bank, „GDP per capita (current US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?contextual=default&locations=UA> [3.09.2021].

21 The World Bank, „GDP (constant 2010 US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?locations=UA&view=chart> [3.09.2021].

22 The World Bank, „GDP per capita (constant 2010 US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?end=2019&locations=UA&start=1988&view=chart> [19.03.2021].

PKB państwa spadł w stosunku do poprzedniego roku o 4%, co w dużej mierze było spowodowane nasilającą się pandemią COVID-19²³.

Obecnie Ukraina to mała otwarta gospodarka, która jest głęboko zintegrowana ze światową siecią handlową. Według danych Banku Światowego wielkość ukraińskiej gospodarki nie przekracza 0,2% światowego PKB i 0,3% światowego eksportu, co w dużej mierze niweluje jej wpływ na światowe ceny na rynkach konsumenckich i finansowych²⁴. Zgodnie z klasyfikacją tegoż banku Ukraina należy obecnie do gospodarek krajów o dochodzie poniżej średniego. Wśród głównych problemów gospodarki państwa należy wymienić:

1. Nieefektywność i niekonkurencyjność istniejącego modelu ekonomicznego, co wynika z braku naukowo uzasadnionej polityki gospodarczej państwa, wysokiego poziomu korupcji i protekcjonizmu interesów oligarchicznych.

2. Zorientowanie gospodarki na surowce: kluczowymi pozycjami eksportowymi pozostają produkcja rolna, hutnictwo żelaza oraz przemysł chemiczny. Taki charakter funkcjonowania gospodarki bez wzmacniania branż pokrewnych, stymulowania przetwórstwa i produkcji dóbr o wysokiej wartości dodanej prowadzi do wzrostu jej uzależnienia od warunków pogodowych i zewnętrznej koniunktury rynkowej.

3. Niski poziom nowoczesnych technologii wykorzystywanych w produkcji. Pod względem poziomu rozwoju technologii i innowacji Ukraina w 2018 r. zajęła 74 miejsce na 100, tj. o jedną trzecią poniżej średnich wskaźników krajów Unii Europejskiej²⁵. Przy tym zauważa się zmniejszenie udziału eksportu zaawansowanych technologii oraz wzrost udziału produkcji o niskim stopniu zaawansowania w całkowitym wolumenie ukraińskiego eksportu towarów.

4. Wysoki poziom monopolizacji gospodarki. Obecnie całe sektory ukraińskiej gospodarki są kontrolowane przez duże holdingi i kor-

23 The World Bank, „GDP growth (annual %) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=UA&view=chart> [3.09.2021].

24 Вокс Україна, „Хто має більший економічний вплив на Україну” [Voks Ukraïna, „Khto maie bil'shyi ekonomichnyi vplyv na Ukraïnu”].

25 *Readiness for the Future of Production Report 2018*, in collaboration with A.T. Kearney, Cologny–Geneva 2018, s. 240–241.

poracje, które mają możliwość wpływania na rynek oraz dostęp do towarów i usług dla konsumentów końcowych²⁶.

5. Kurs geopolityczny

Polityka zagraniczna niepodległej Ukrainy przeszła okresy kształtowania się i wielowektorowości, w następstwie czego przybrała jednoznaczny kurs w kierunku integracji ze strukturami zachodnimi. Znaczna część naukowców i ekspertów uważa, że największe sukcesy dyplomacji ukraińska odnosiła za prezydentury Leonida Kuczmy. Za jego kadencji zapobieżono dążeniu mieszkańców Półwyspu Krymskiego do integracji z Federacją Rosyjską. W 1997 r. zakończono podział Floty Czarnomorskiej pomiędzy Rosję a Ukrainę i uzgodniono warunki stacjonowania na Ukrainie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej. Podpisano także *Traktat o przyjaźni, współpracy i partnerstwie między Ukrainą a Rosją*, który utrwalił zasady strategicznego partnerstwa w stosunkach dwustronnych, ponadto państwa oficjalnie uznały swoje granice²⁷. W 2003 r. L. Kuczma podpisał porozumienie o utworzeniu Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej z Rosją, Białorusią i Kazachstanem, jednak później Ukraina nie kontynuowała swojego udziału w tym projekcie.

Jednocześnie Kuczma skierował swoją politykę na budowanie relacji z Zachodem i położył podwaliny pod przyszłe zbliżenie z Unią Europejską. W 1997 r. podpisał *Kartę o szczególnym partnerstwie między Ukrainą a NATO*, a w 2002 r. *Plan działań Ukraina–NATO*, który określił dążenia Ukrainy do członkostwa w Sojuszu. Już w 2003 r. przepisy dotyczące przyszłej akcesji do UE i NATO stały się częścią ukraińskiego ustawodawstwa²⁸. Ukraina została członkiem Organizacji na

26 Г.В. Ревякин, *Характеристика экономики Украины и модель динамики ее развития*, „Бізнесінформ” 2017, № 7 [G.V. Reviakin, *Kharakteristika ekonomiki Ukrainy i model' dinamiki ee razvitiia*, „Biznesinform” 2017, nr 7], s. 51.

27 „Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р.”, *Верховна Рада України, Законодавство України* [„Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukraїnoiu i Rosiїs'koiu Federatsiieiu vid 31.05.1997 r.”, *Verkhovna Rada Ukraїny, Zakonodavstvo Ukraїny*], https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text, 25.04.2021.

28 Zob. „Про основи національної безпеки України”, Закон України від 19.06.2003 № 964-IV, *Верховна Рада України, Законодавство України* [„Pro osnovy natsional'noi bezpeky Ukraїny”, *Zakon Ukraїny vid 19.06.2003 nr 964-IV, Verkhovna Rada Ukraїny, Zakonodavstvo Ukraїny*], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20030619#Text>, 26.04.2021.

rzecz Demokracji i Rozwoju Gospodarczego (GUAM, GUUAM) – struktury integracyjnej mającej na celu zminimalizowanie rosyjskich wpływów na obszarze poradzieckim²⁹.

Po dojściu do władzy Wiktora Juszczienki obrano jednoznaczny kurs na integrację europejską i euroatlantycką. Wśród osiągnięć ukraińskiej dyplomacji tego okresu należy wymienić przystąpienie Ukrainy do WTO (2008), podpisanie *Planu działań Ukraina–UE* (2005) oraz rozpoczęcie negocjacji mających na celu opracowanie *Układu o stowarzyszeniu między Ukrainą a UE* (2007), który miał zastąpić ówczesny *Układ o partnerstwie i współpracy*. Ponadto nastąpiła intensyfikacja dialogu Ukraina–NATO na temat przystąpienia Ukrainy do Sojuszu i przeprowadzenia niezbędnych do tego reform. Stosunki z Rosją w okresie prezydentury W. Juszczienki znacznie się pogorszyły i przeszły w fazę następujących po sobie kryzysów energetycznych (gazowych) i żywnościowych. Próby uregulowania kontrowersyjnych kwestii za pośrednictwem ukraińsko-rosyjskiej Międzypaństwowej Komisji „Juszczenko–Putin” nie przyniosły widocznego rezultatu.

Głęboki kryzys społeczno-gospodarczy i polityczny, który rozwinął się na Ukrainie w latach 2008-2010, doprowadził do zwycięstwa w wyborach prezydenckich w 2010 r. lidera Partii Regionów Wiktora Janukowycza. W tym roku uchwalono Ustawę o podstawach polityki wewnętrznej i zagranicznej, która przywróciła politykę neutralności i pozablokowy status państwa, co *de facto* oznaczało rezygnację z przyszłego członkostwa w Sojuszu Północnoatlantyckim. Jednak wyróżniającą cechą tego okresu było zbliżenie z Federacją Rosyjską. W 2010 r. Ukraina i Rosja podpisały porozumienia charkowskie, przedłużające stacjonowanie rosyjskiej Floty Czarnomorskiej na Krymie na dalsze 25 lat – od 2017 do 2042 r. – w zamian za obniżkę cen gazu dla Ukrainy³⁰.

29 A. Гуцин, *Украина: двадцать пять лет упущенных возможностей*, [w:] *Эволюция постсоветского пространства: прошлое, настоящее, будущее*, Москва 2017 [A. Gushchin, *Ukraina: dvadtsat' piat' let upushchennykh vozmozhnostei*, [w:] *Évoliutsiia postsovetskogo prostranstva: proshloe, nastoiashchee, budushchee*, Moscow 2017], s. 200-201.

30 О. Снігир, „Внешняя политика Украины: общий дискурс и региональные приоритеты”, *Українська призма. Рада зовнішньої політики* [O. Snihyr, „Vneshniaia politika Ukrainy: obshchii diskurs i regional'nye priority”, *Ukrains'ka pryзма. Rada zovnishn'oi polityky*], 25.07.2016, <http://prismua.org/25-years-ukrainian-foreign-policy/> [25.04.2021]; Y. Scherbak, *The Geopolitical Role of Ukraine and Its Foreign Politics During 20 Years of Independence*, [w:] *Ukraine Twenty Years after Independence: Assessments, Perspectives, Challenges*, ed. G.E. Brogi et al., Roma 2015, s. 19-22; E. Mi-

W tym samym czasie władze ukraińskie kontynuowały negocjacje w sprawie stowarzyszenia między Ukrainą a Unią Europejską. Jednak 21 listopada 2013 r. rząd pod przewodnictwem Mykoły Azarowa podjął decyzję o wstrzymaniu przygotowań do podpisania układu stowarzyszeniowego z UE i umowy o wolnym handlu, motywując to przede wszystkim ochroną interesów narodowych Ukrainy. Odmowa podpisania tych dokumentów przez Janukowycza na szczycie wileńskim 29 listopada doprowadziła do fali protestów, określanych później jako Euromajdan, oraz do wzrostu nastrojów antyprezydenckich. W wyniku tych protestów W. Janukowycz został zmuszony do ucieczki z kraju.

Polityka zagraniczna jego następcy P. Poroszenki miała na celu pogłębienie współpracy z NATO, Unią Europejską i Stanami Zjednoczonymi, uzyskanie niezależności gazowej od Rosji i przywrócenie integralności terytorialnej państwa. Polityczna część układu o stowarzyszeniu Ukrainy z UE została podpisana jeszcze przed przedterminowymi wyborami prezydenckimi w dniu 21 marca 2014 r. Miesiąc po wyborach, 27 czerwca 2014 r., P. Poroszenko podpisał część ekonomiczną umowy stowarzyszeniowej. Natomiast ruch bezwizowy dla krótkoterminowych podróży obywateli Ukrainy do krajów unijnych został wprowadzony dopiero od 11 czerwca 2017 r.³¹ Z inicjatywy P. Poroszenki w lutym 2019 r. Rada Najwyższa wprowadziła zmiany do preambuły Konstytucji Ukrainy, które ustanowiły nieodwracalność strategicznego kursu państwa do uzyskania pełnego członkostwa w UE i NATO. Ponadto 6 grudnia 2018 r. parlament przyjął ustawę o rozwiązaniu *Traktatu o przyjaźni z Rosją*, począwszy od dnia 1 kwietnia 2019 r.³²

ronowicz, *Rosja – Ukraina. 25 lat między „ograniczoną współpracą a ograniczoną konfrontacją”*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, t. XLIX, 2014, z. 2, s. 201-220. Zob. również: E. Mironowicz, *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Białystok 2012; *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007; P. Bajor, *Partnerstwo czy członkostwo? Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2014; R. Kłaczyński, *Strategia polityczna Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy i Białorusi od 1990 do kwietnia 2014*, Kraków 2014.

31 P. Bajor, *Kierunek Zachód: polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2015, s. 127-132.

32 „Про припинення дії Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією”, Закон України від 6.12.2018 № 2643-VIII, *Верховна Рада України, Законодавство України* [„Pro pryrupynennia dii Dohovoru pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukraïnoiu i Rosiis'koïu Federatsiïeu”, Zakon Ukraïny vid 6.12.2018 nr 2643-VIII, *Verkhovna Rada Ukraïny, Zakonodavstvo Ukraïny*], <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19#Text> [1.09.2021].

W okresie prezydentury Wołodymyra Zełenskigo na poziomie strategicznym Ukraina nadal utrzymuje kurs w kierunku integracji europejskiej i euroatlantyckiej, a także dąży do wzmacniania relacji gospodarczych z innymi państwami. Istotnym dokonaniem rządów obecnego prezydenta jest to, że *Układ o stowarzyszeniu* przestał być przedmiotem politycznego PR i stał się instrumentem pragmatycznego rozwoju interesów ukraińskich przedsiębiorstw. Ważnym osiągnięciem Ukrainy było również uzyskanie 12 czerwca 2020 r. statusu członka Programu Rozszerzonych Możliwości NATO, co zapewniło państwu lepsze perspektywy dialogu i współpracy z państwami członkami Sojuszu³³. Strategiczne znaczenie stosunków z NATO zostało także włączone do Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Ukrainy, podpisanej przez W. Zełenskigo 14 września 2020 r.

W praktyce ukraińską politykę zagraniczną przez trzydzieści lat cechował deficyt systemowej wizji opartej na adekwatnej ocenie rzeczywistości. Obecna ekipa rządząca próbuje działać na tym polu bardziej pragmatycznie i zdecydowanie. Jednym z dowodów na to może być fakt przyjęcia 26 sierpnia 2021 r. zintegrowanej Strategii Polityki Zagranicznej Ukrainy, której głównym celem jest stworzenie warunków dla „bezpieczeństwa i rozkwitu Ukrainy” poprzez dyplomację, integrację z UE i NATO, promowanie handlu zagranicznego i inwestycji, przeciwdziałanie dezinformacji oraz przeciwstawianie się działaniom Federacji Rosyjskiej³⁴. Jest to pierwszy w dziejach niepodległej Ukrainy dokument przedstawiający w szczególności priorytety, kierunki i cele polityki zagranicznej państwa. Jego przyjęcie powinno zwiększyć przewidywalność, trwałość i skuteczność polityki międzynarodowej Ukrainy.

33 North Atlantic Treaty Organization, „NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner”, 12.06.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm [25.04.2021]; H. Bazhenova, *Rok prezydentury Wołodymyra Zełenskigo...*, s. 43-53.

34 „Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року ‘Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України’”, Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021, *Президент України* [„Pro rishennia Rady natsional'noi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnia 2021 roku ‘Pro Stratehiuu zovnishn'opolitychnoi diial'nosti Ukrainy’”, Указ Президента України від 26.08.2021 nr 448/2021, *Prezydent Ukrainy*], <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> [3.09.2021].

6. Stosunek do rozpadu ZSRR

Według sondażu Kijowskiego Międzynarodowego Instytutu Socjologii „Ocena radzieckiej przeszłości: maj 2020 roku” połowa obywateli Ukrainy (50%) nie żałuje upadku ZSRR, natomiast jedna trzecia żałuje (33,5%). Obecnie 35% respondentów uważa, że przebywanie Ukrainy w składzie Związku Radzieckiego przyniosło jej więcej korzyści niż szkody (w 2013 r. było ich 48%). Natomiast 28% respondentów mówi o większej szkodzie niż korzyści (w 2013 r. było ich 18%). Z innego sondażu, przeprowadzonego w kwietniu 2020 r. przez Fundację Demokratyczne Inicjatywy im. Ilka Kuczeriwa „Szósty rok dekomunizacji: stosunek ludności do zakazu symboli totalitarnej przeszłości”, dowiadujemy się, że 32% respondentów pozytywnie postrzega zakaz symboliki komunistycznej, 34% odnosi się do niego negatywnie, 26,3% jest obojętne, a reszcie trudno było odpowiedzieć. Najwięcej pozytywnych ocen było w zachodniej (45%) i centralnej (33%) części Ukrainy, prawie dwukrotnie mniej na południu (22%) i wschodzie (24%)³⁵. Przytoczone badania pokazują, że stosunek do rozpadu ZSRR wśród młodych respondentów jest bardziej pozytywny lub obojętny niż wśród starszego pokolenia, podczas gdy wśród ludzi w starszym wieku dominują nastroje negatywne. Natomiast stosunek co trzeciego respondenta do upadku państwa radzieckiego był negatywny.

Wnioski

Ukraina uzyskała niepodległość w sposób pokojowy w wyniku rozpadu ZSRR. Uformowanie nowego państwa zostało przeprowadzone przez starą nomenklaturę partyjno-gospodarczą, która przekształciła się w nową elitę polityczną i biznesową. Brak zmiany elity rządzącej spowodował opóźnienie we wdrażaniu demokratycznych reform i przemian w kraju. Pierwszy Majdan z 2004 r. nie przyniósł znaczących

35 Київський міжнародний інститут соціології (КМІС), „Оцінка радянського минулого: травень 2020 року” [Kyiv's'kyi mizhnarodnyi instytut sotsiologii (KMIS), „Otsinka radians'koho mynuloho: traven' 2020 roku”], 22.06.2020, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=950&page=1> [25.04.2021]; Фонд Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва, „Шостий рік декомунізації: ставлення населення до заборони символів тоталітарного минулого” [Fond Demokratychni initsiatyvy im. Il'ka Kucheriva, „Shostiy rik dekomunizatsii: stavlennia naselennia do zaborony symboliv totalitarnoho mynuloho”], 16.07.2020, <https://dif.org.ua/article/shostiy-rik-dekomunizatsii-stavlennya-naselennya-do-zaboroni-simvoliv-totalitarnogo-minulogo> [25.04.2021].

zmian – u władzy pozostała stara elita. Dopiero Euromajdan z 2014 r. zapoczątkował koniec rządów starej klasy politycznej: Komunistyczna Partia Ukrainy została zdelegalizowana, a kierownictwo Partii Regionów podjęło decyzję o jej samorozwiązaniu. Ta ostatnia siła polityczna zorganizowała się na nowo w postaci Platformy Opozycyjnej – Za Życie, którą na przełomie lipca i sierpnia 2021 r. popierało ok. 12,4-18,3% wyborców, głównie na wschodzie państwa³⁶.

Zwycięstwo Wołodomyra Zełenskiego w wyborach prezydenckich i partii Sługa Narodu w wyborach parlamentarnych zakończyło proces zmian w elitach władzy. Wydarzenia z lat 2014-2019 stały się prawdziwą rewolucją, ponieważ doprowadziły w istocie do ukształtowania się państwa ukraińskiego na nowej doktrynie – doktrynie nacjonalizmu. Jednocześnie nacjonalizm okazał się nie do zaakceptowania dla rosyjskojęzycznej części ludności Donbasu i Krymu, która czuła się częścią „rosyjskiego świata”. Pod wpływem i z bezpośrednim udziałem Federacji Rosyjskiej stawiła ona polityczny, a następnie zbrojny opór nowemu rządowi Ukrainy, tworząc nieuznawane przez społeczność międzynarodową republiki ługańską i doniecką.

Wraz z rozpadem ZSRR Ukraina odziedziczyła gospodarkę z typowymi dla tego państwa problemami systemowymi, które były jedną z głównych przyczyn jego upadku. Dlatego recesja ekonomiczna lat 90. stanowiła naturalną konsekwencję systemowej niewypłacalności gospodarki. Prywatyzacja i spóźnione reformy dały początek nowemu typowi gospodarki, którą charakteryzuje oparcie na zasadach rynkowych, włączenie do międzynarodowego podziału pracy i niska konkurencyjność na rynku globalnym. Niemniej jednak, pomimo znacznego potencjału ekonomicznego i społecznego, kierownictwu Ukrainy nie udało się w krótkim czasie radykalnie przeprowadzić strukturalnych reform gospodarczych i zapewnić wysokiego tempa wzrostu ekono-

36 Соціологічна група „Рейтинг”, „Суспільно-політичні настрої населення (23-25 липня 2021)” [Sotsiologichna hrupa „Reitynh”, „Suspil’no-politychni nastroi naselennia (23-25 lypnia 2021)”], 27.07.2021, http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_23-25_iyulya_2021.html [2.09.2021]; КМІС, „Суспільно-політичні настрої населення України: результати опитування, проведеного 24 липня – 1 серпня 2021 року методом особистих (“face-to-face”) інтерв’ю” [KMIS, „Suspil’no-politychni nastroi naselennia Ukraïny: rezul’taty opytuvannia, provedenoho 24 lypnia – 1 serpnia 2021 roku metodom osobystykh (“face-to-face”) interv’iu], 4.08.2021, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1> [2.09.2021].

micznego. Drugim problemem było ukształtowanie gospodarki oligarchicznej, która z jednej strony znacznie ograniczała konkurencję oraz rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, a z drugiej blokowała napływ systemowych inwestycji zagranicznych.

Działania zbrojne na Donbasie, oderwanie Krymu oraz *de facto* części obwodów donieckiego i ługańskiego od dotychczasowego terytorium państwa były ogromnym ciosem dla ukraińskiej gospodarki. Wraz z odłączeniem Krymu Ukraina utraciła geopolityczny status państwa czarnomorskiego oraz pomostu między Południem a Północą i Wschodem a Zachodem, natomiast wraz z utratą części Donbasu kraj ten pozbawił się charakteru przemysłowego. W rezultacie Ukraina stała się krajem rolniczym o ograniczonych możliwościach geopolitycznych.

W pierwszym okresie po uzyskaniu niepodległości Ukraina, podobnie jak większość republik poradzieckich, wybrała politykę wielowektorową jako wstępną strategię polityki zagranicznej, balansując między interesami Federacji Rosyjskiej, Stanów Zjednoczonych i Unii Europejskiej. W praktyce jednak koncentrowała się na Rosji i WNP. Zarówno słabość elity rządzącej, która przez lata niepodległości nie zdołała sformułować spójnej i klarownej strategii rozwoju narodowego, jak i pogłębiające się sprzeczności między Rosją a Zachodem znacznie zawężyły pole manewru. Pod koniec 2013 r. ukraińska polityka wielowektorowa przestała być możliwa, a kierownictwo państwa musiało ostatecznie nakreślić nowy główny kierunek dalszej polityki zagranicznej. Wówczas władze Ukrainy zdecydowały o obecnie realizowanym jednoznacznym kursie w kierunku europejskiej i euroatlantyckiej integracji. Kurs ten w konsekwencji został zapisany w preambule Konstytucji Ukrainy i potwierdzony w Strategii Polityki Zagranicznej Ukrainy, przyjętej w sierpniu 2021 r.

Bibliografia

- 25 lat traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy – próba bilansu. Materiały III Polsko-Ukraińskiego Forum Naukowego (11-12 maja 2017, Olsztyn), Львів–Olsztyn 2017.
- 25 rokov nezalezhnosti: narysy istorii tvorennia natsii ta derzhavy, H.V. Boriak (ker. avt. kol.), V.V. Holovko (koordynator proektu) et al., Kyiv 2016.
- Babenko V.N., *Ukrainskaia gosudarstvennost': ispytanie istoriei i politikoï*, „Rossiia i sovremennyi mir” 2014, nr 4 (85).
- Bajor P., *Kierunek Zachód: polityka integracji europejskiej Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2015. (*Societas*, 97).
- Bajor P., *Partnerstwo czy członkostwo? Polityka euroatlantycka Ukrainy po 1991 roku*, Kraków 2014.
- Bazhenova H., *A Chronology of Key Events in the History of Post-Soviet States (1989-2014)*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe”, vol. 12, 2014, no. 4.
- Bazhenova H., *Liberal Democracy vs. Autocracy: the Case of Ukraine*, „Yearbook of the Institute of East-Central Europe”, vol. 16, 2018, no. 5.
- Bazhenova H., *Rok prezydentury Wołodymyra Zełenskigo. Raport o stanie państwa*, Lublin 2020. (*Prace IEŚ*, 7/2020).
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukraïny, *Pro sotsial'no-ekonomichne stanovyshche Ukraïny za sichen' – cherven' 2021 roku*, red. I.Ie. Verner, Kyiv 2021.
- „Dohovir pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukraïnoiu i Rosiis'koiu Federatsiieiu vid 31.05.1997 r.”, *Verkhovna Rada Ukraïny, Zakonodavstvo Ukraïny*, https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_006#Text.
- Fond Demokratychni initsiatyvy im. Il'ka Kucheriva, „Shostyi rik dekomunizatsii: stavlennia naselennia do zaborony symvoliv totalitarnoho mynuloho”, 16.07.2020, <https://dif.org.ua/article/shostiy-rik-dekomunizatsii-stavlennya-naselennya-do-zaboroni-simvoliv-totalitarnogo-minulogo>.
- Furgacz P., *The Russian-Ukrainian Economic War*, „Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem” 2015, nr 2 (5).
- Gushchin A., *Ukraina: dvadtsat' piat' let upushchennykh vozmozhnostei*, [w:] *Èvolutsiia postsovetskogo prostranstva: proshloe, nastoiashchee, budushchee*, Moscow 2017.
- Kas'ianov H., *Past continuous: Istorychna polityka 1980-kh–2000-kh. Ukraïna ta susydy*, Kyiv 2018.
- Kłaczyński R., *Strategia polityczna Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy i Białorusi od 1990 do kwietnia 2014*, Kraków 2014.
- KMIS, „Otsinka radians'koho mynuloho: traven' 2020 roku”, 22.06.2020, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=950&page=1>.
- KMIS, „Suspil'no-politychni nastroi naselennia Ukraïny: rezul'taty opytuvannia, provedenoho 24 lypnia – 1 serpnia 2021 roku metodom osobystykh

- (“face-to-face”) interv’iu, 4.08.2021, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1>.
- Kudelia S., Kasianov G., *Ukraine’s Political Development after Independence*, [w:] *From “The Ukraine” to Ukraine: A Contemporary History, 1991-2021*, Stuttgart 2021.
- Laf D., Solonenko I., *Sposobna li Ukraina na proryv v reformakh?*, London 2016.
- Matsiievs’kyi Iu.V., *U pasttsi hibrydnosti: zygzagy transformatsii politychno-ho rehymu v Ukraïni (1991-2014)*, Chernivtsi 2016.
- Minakov M., *Stoletie ukrainskoï politicheskoi sistemy*, „Novoe literaturnoe obozrenie” 2020, nr 1 (129).
- Mironowicz E., *Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010*, Białystok 2012.
- Mironowicz E., *Rosja – Ukraina. 25 lat między „ograniczoną współpracą a ograniczoną konfrontacją”*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, t. XLIX, 2014, z. 2.
- North Atlantic Treaty Organization, „NATO recognises Ukraine as Enhanced Opportunities Partner”, 12.06.2020, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_176327.htm.
- „Osnovni napriamy ekonomichnoi polityky Ukraïny v umovakh nezalezhnosti”, Postanova Verkhovnoi Rady Ukraïny vid 25.10.1991 nr 1698-XII, *Verkhovna Rada Ukraïny, Zakonodavstvo Ukraïny*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698a-12>.
- Pietnoczka P., *Ewolucja pozycji ustrojowej instytucji prezydenta na Ukrainie*, „Studia Politologiczne”, t. 47, 2018.
- Pietnoczka P., *Próby reformy systemu wyborczego do Rady Najwyższej Ukrainy w okresie przypadającym po Euromajdanie*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2019, nr 1.
- Plokhly S., *The Last Empire: The Final Days of the Soviet Union*, New York 2014.
- „Poslanie Federal’nomu Sobraniuu Rossiïskoi Federatsyi”, *Prezident Rossii*, 25.04.2005, <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>.
- „Pro osnovy natsional’noi bezpeky Ukraïny”, *Zakon Ukraïny* vid 19.06.2003 nr 964-IV, *Verkhovna Rada Ukraïny, Zakonodavstvo Ukraïny*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20030619#Text>.
- „Pro pryypynennia diï Dohovoru pro druzhbu, spivrobitnytstvo i partnerstvo mizh Ukraïnoiu i Rosiïs’koiu Federatsiieiu”, *Zakon Ukraïny* vid 6.12.2018 nr 2643-VIII, *Verkhovna Rada Ukraïny, Zakonodavstvo Ukraïny*, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2643-19#Text>.
- „Pro rishennia Rady natsional’noi bezpeky i oborony Ukraïny vid 30 lypnia 2021 roku ‘Pro Stratehiiu zovnishn’opolitychnoi diial’nosti Ukraïny’”, *Ukaz Prezydenta Ukraïny* vid 26.08.2021 nr 448/2021, *Prezident Ukraïny*, <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017>.
- Pyrozhkov S., Khamitov N., *Tsyvilizatsiina sub’iektnist’ Ukraïny: vid potentsiï do novoho svitohliadu i buttia liudyny*, Kyiv 2020.
- Readiness for the Future of Production Report 2018*, in collaboration with A.T. Kearney, Cologny–Geneva 2018.

- Reviakin G.V., *Kharakteristika ekonomiki Ukrainy i model' dinamiki eë razvitiia*, „Biznesinform” 2017, nr 7.
- Rudakiewicz N., *Demokratyczna transformacja w Polsce i na Ukrainie w świetle współczesnej tranzytologii: analiza porównawcza*, „Studia Politicae Universitatis Silesiensis”, t. 25, 2019.
- Rudych F., *Prezydenty suchasnoï Ukraïny*, „Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa NAN Ukraïny” 2017, vyp. 3 (89).
- Scherbak Y., *The Geopolitical Role of Ukraine and Its Foreign Politics During 20 Years of Independence*, [w:] *Ukraine Twenty Years after Independence: Assessments, Perspectives, Challenges*, ed. G.E. Brogi, M. Dyczok, O. Pachlovska, G. Siedina, Roma 2015.
- Slovo i Dilo, „Iak zminiuvalosia mistse Ukraïny u kliuchovykh reïtynhakh demokratii za sim rokov”, 12.02.2021, <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/12/infografika/polityka/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-klyuchovyx-rejtynhax-demokratiyi-sim-rokiv>.
- Snihyr O., „Vneshniaia politika Ukrainy: obshchiï diskurs i regional'nye priority”, *Ukraïns'ka pryzma. Rada zovnishn'oi polityky*, 25.07.2016, <http://prismua.org/25-years-ukrainian-foreign-policy/>.
- Sokół W., *Polityka reform wyborczych na Ukrainie w latach 1990-2014*, „Wschód Europy. Studia humanistyczno-społeczne” 2015, nr 1 (2).
- Sotsiologichna hrupa „Reïtynh”, „Suspil'no-politychni nastroi naselennia (23-25 lypnia 2021)”, 27.07.2021, http://ratinggroup.ua/research/ukraine/obschestvenno-politicheskie_nastroeniya_naseleniya_23-25_iyulya_2021.html.
- The World Bank, „GDP (constant 2010 US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?locations=UA&view=chart>.
- The World Bank, „GDP (current US\$) – Poland”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=PL>.
- The World Bank, „GDP (current US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=UA>.
- The World Bank, „GDP growth (annual %) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=UA&view=chart>.
- The World Bank, „GDP per capita (constant 2010 US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD?end=2019&locations=UA&start=1988&view=chart>.
- The World Bank, „GDP per capita (current US\$) – Ukraine”, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?contextual=default&locations=UA>.
- Transformacja systemu politycznego Ukrainy (1991-2016)*, [w:] K. Jędraszczyk, O. Krasiewski, O. Bezludny, R. Czmelyk, B. Durniak, R. Jaciw, W. Kotyhorenko, H. Stroński, J. Uhryn, *Społeczeństwo i kultura Ukrainy. Ćwierćwiecze przemian (1991-2016)*, red. K. Jędraszczyk, Gniezno 2016.
- Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak, Lublin 2007.

- Ukrains'ka pravda, „Obsiah inozemnykh investytsii v Ukraïnu dosiah maïzhe 50 mil'iardiv dolariv – ekspert”, 17.01.2021, <https://www.epravda.com.ua/news/2021/01/17/670069/>.
- Voks Ukraïna, „Khto maie bil'shyi ekonomichnyi vplyv na Ukraïnu: SShA, Ievropa, Rosiia chy Kytai?”, *Ekonomika*, 9.03.2021, <https://voxukraine.org/hto-maye-bilshij-ekonomichnij-vplyv-na-ukrayinu-ssha-yevropa-rosiya-chi-kitaj/>.
- ZN,UA, „Liberal'ni reformy v epokhu neofeodalizmu”, 11.06.2020, https://zn.ua/ukr/internal/liberalni-reformi-v-epohu-neofeodalizmu-350589_.html.